

Ouderschapsmotieven en opvoedingsdoelen: Sexe- en milieuverschillen*

PROF. DR. M.H. VAN IJZENDOORN en DR. L.W.C. TAVECCHIO, Vakgroep wijsgerige en empirische pedagogiek/RU Leiden, Kernonderzoekprogramma 'Attachment'. Correspondentieadres: Schuttersveld 9 2316 XG Leiden.

*) Met dank aan drs. P.M. Kroonenberg voor zijn statistische adviezen, en aan drs. F.A. Goossens en drs. M.M. Vergeer voor hun kanttekeningen bij een eerdere versie van dit artikel

Samenvatting

Over ouderschapsmotieven en opvoedingsdoelen is nog relatief weinig empirisch onderzoek verricht. In dit artikel richten we onze aandacht met name op de samenhang van sexe en sociaal-economisch milieu met de mate waarin ouders bepaalde motieven en doelen van belang vinden. Daarbij zal onder andere blijken, dat dit onderzoek waarin het echtpaar en niet de groep vaders en moeders als analyse-eenheid is gekozen, de nodige meningsverschillen tussen de echtgenoten over ouderschapsmotieven en opvoedingsdoelen aan het licht brengt.

1 Inleiding

Waarom kiezen ouders voor kinderen en welke opvoedingsdoelen hebben zij zich gesteld? Deze voor de hand liggende vragen hebben tot dusverre in het kader van pedagogisch onderzoek nauwelijks aandacht gekregen. Veenhoven en Van der Wolk vragen zich nog in 1977 verbaasd af waarom bijna geen onderzoek naar ouderschapsmotivatie is verricht: 'Niet alleen in Nederland, ook in het buitenland is het nagenoeg blanco terrein'. (Veenhoven, Van der Wolk, 1977, p.3). Dezelfde opmerking is op z'n plaats als het gaat om empirisch onderzoek naar opvoedingsdoelen. Het door Kohn (1969) gestarte onderzoek naar de relatie tussen milieu en opvoedingsdoelen en -waarden heeft in Nederland nauwelijks navolging gevonden (c.f. Meynen, 1977). Dwarsverbindingen tussen beide onderzoekslijnen zijn nog in het geheel niet tot stand gekomen, hoewel verwacht mag worden dat waarden die een rol spelen bij de wens om kinderen te krijgen ook doorwerken in de bepaling van doelen die in de opvoeding zouden moeten worden nagestreefd.

In dit artikel willen we over een deelonderzoek naar deze problematiek berichten. In het kader van een survey-onderzoek onder 166 Leidse gezinnen met tenminste 2 kinderen tussen 0-3.5 jaar naar de relatie tussen 'dichtheid van het opvoedingsmilieu' en 'gehechtheid van kinderen aan hun ouders' (c.f.

Tavecchio/Van IJzendoorn, 1982) is onder andere informatie verzameld over ouderschapsmotieven en opvoedingsdoelen. Onderzocht is de mate van overeenstemming over motieven en doelen tussen de ouders onderling; tevens werd vastgesteld in hoeverre de motieven en doelen milieu-afhankelijk zijn; ten

slotte zijn de relaties tussen motieven en doelen onderzocht. Het onderzoek kan, gezien het ontbreken van een onderzoekstraditie op deze terreinen, slechts een exploratief en descriptief karakter dragen.

2 De onderzoeksgroep

Uitgangspunt voor het survey-onderzoek vormde een groep van 237 Leidse gezinnen die voldeden aan de voorwaarde dat ze tenminste een getrouwd paar met twee kinderen in de leeftijd tussen 0-3,5 omvatten. Deze 237 gezinnen vormden in de dataverzamelingsfase (oktober/november 1979) de gehele Leidse populatie van gezinnen met bovengenoemde kenmerken. Na een viertal motiveringsronden bleken 183 ouderparen (ruim 77%) bereid hun medewerking te verlenen. Een onderzoek naar de invloed van non-respons op enkele belangrijke variabelen gaf geen aanleiding te veronderstellen dat de non-respondenten een systematisch afwijkende subgroep uit de populatie vormden. De navolgende analyse van de onderzoeksgegevens hebben overigens betrekking op 166 gezinnen; 17 gezinnen met een tweeling zijn in een apart deelonderzoek onder de loupe genomen (Jansen, 1980).

Enkele algemene kenmerken van de onderzochte gezinnen: de groep bestond voor 84.9% uit twee-kindergezinnen, de moeders waren gemiddeld 29 jaar oud, de vaders 31 jaar. De verdeling van de gezinnen over milieu zag er als volgt uit (de milieu-indeling is gebaseerd op de zogenaamde Bernstein-methode, Bernstein en Brandis, 1970).

Tabel 1. Verdeling van de onderzochte gezinnen over milieu

Milieu	Frequentie	Percentage
1. Ongeschoolde arbeid	1	.6
2. Geschoolde arbeid	11	6.6
3. Lagere employés	26	15.7
4. Middelbare employés	31	18.7
5. Hogere employés	33	19.9
6. Academisch milieu	52	31.3
7. Onbekend	12	7.2
	166	100%

De hogere milieus zijn in de universiteitsstad Leiden nogal oververtegenwoordigd, bijvoorbeeld in vergelijking tot de verdeling die Meynen in zijn onderzoeksgroep vond (Meynen, 1977, p. 236). Dit vermindert de generalisatie-mogelijkheden naar andere populaties dan de Leidse.

3 Methode

Het survey-onderzoek werd uitgevoerd met behulp van een vragenlijst. Door middel van test-hertest-onderzoek onder een aselekt gekozen subgroep van 20 gezinnen is geprobeerd de betrouwbaarheid van onderdelen van het meetinstrument nader te bepalen (c.f. Van IJzendoorn et al., 1980).

Wat betreft ouderschapsmotivatie werd - gebaseerd op de theorie van Hoffman en Hoffman (1973; zie ook Niphuis-Nell, 1977) en voortbouwend op eerder Nederlands onderzoek van Out en Zegveld (1977) - beide ouders onafhankelijk van elkaar gevraagd op een driepuntsschaal een oordeel te geven over het belang van 13 motieven om kinderen te nemen of te krijgen. Vijf van de 13 motieven bleken een te lage test-hertest-betrouwbaarheid te bezitten¹. De navolgende analyses zijn op de resterende 8 betrouwbare items gebaseerd (zie Appendix 1).

Wat betreft de opvoedingsdoelen is uitgegaan van een door Kohn (1969) ontwikkeld en door Meynen (1977) voor de Nederlandse situatie bewerkt meetinstrument bestaande uit een tiental doelen waarvan gevraagd werd het relatieve belang aan te duiden. De antwoorden konden na rekenkundige bewerking per item op een zevenpuntsschaal - lopend van minst belangrijk tot zeer belangrijk - ingeschaald worden (zie Appendix 2).

4 Resultaten

De bespreking van de resultaten is onderverdeeld in twee paragrafen. In de eerste paragraaf komt de ouderschapsmotivatie aan de orde, in de tweede worden de opvoedingsdoelen behandeld. Aan de relatie tussen motieven en doelen is geen aparte paragraaf gewijd. Dit onderwerp komt in de slotparagraaf van dit artikel aan de orde.

4.1 Ouderschapsmotivatie

4.1.1 De antwoorden op de afzonderlijke items

In tabel 2 worden het gemiddelde en de standaardafwijking van de scores op ieder motief weergegeven, uitgesplitst naar antwoorden van vaders en van moeders. Vanwege item-nonrespons variëren de aantallen personen waarop de cijfers zijn gebaseerd tussen 160 en 164. Lagere gemiddelden wijzen erop dat het betreffende motief over het algemeen belangrijker gevonden wordt, hogere gemiddelden indiceren een minder groot belang:

Tabel 2: Gemiddelden (\bar{x}) en standaardafwijkingen (S) per ouderschapsmotief

Motief	\bar{x}_{moeders}	\bar{x}_{vaders}	S_{moeders}	S_{vaders}
2. fijne omgang	1.4	1.5	.6	.6
12. gelukkig maken	1.6	1.7	.8	.8
13. vertroetelen	1.9	2.0	.8	.8
3. nieuwe ervaring	2.0	2.1	.8	.8
7. jong blijven	2.3	2.1	.7	.8
8. opvattingen overdragen	2.3	2.4	.6	.7
5. jezelf terugvinden	2.4	2.3	.7	.7
11. betere maatschappij	2.6	2.7	.7	.6

Zowel bij vaders als bij moeders lijkt het vooruitzicht op een *fijne omgang* met de kinderen het belangrijkste ouderschapsmotief te zijn. Daarentegen laten weinig ouders zich bij het kiezen voor kinderen leiden door het vooruitzicht een bijdrage te leveren aan een verandering in de richting van een *betere maatschappij*. Ook andere 'kindgerichte' motieven scoren hoog: de mogelijkheid kinderen *gelukkig te kunnen maken* en ze lekker te kunnen *vertroetelen* spreekt erg veel vaders en moeders aan als motief om kinderen te krijgen. De meer 'oudergerichte' motieven zoals ' *jezelf terugvinden*', ' *opvattingen overdragen*' spelen een wat belangrijker rol dan het 'maatschappijgerichte' motief, maar zijn zeker niet zo belangrijk als de 'kindgerichte' motieven. We zullen in subparagraaf 4.1.2 nagaan of er verschillen in ouderschapsmotivatie tussen vaders en moeders bestaan. Uit tabel 2 kan opgemaakt worden dat vaders en moeders als groep ongeveer dezelfde rangorde in de motieven aanbrengen. We zullen in 4.1.2 laten zien dat dit nog geen indicatie vormt voor de mate waarin tussen echtgenoten onderling eensgezindheid over de motieven bestaat. Overigens bleek de hiervoor gesuggereerde onderscheiding in kind-, ouder- en maatschappijgerichte motieven niet langs statistische weg te kunnen worden teruggevonden. Een principale componentenanalyse leverde slechts één sterke component op; dit duidt op een ééndimensionele structuur van de ouderschapsmotieven, met andere woorden, deze motieven zouden de 'sterkte' van de ouderschapsmotivatie indiceren (vergelijk Out en Zegveld, 1977, p. 36). Een gedetailleerde analyse van de itemstructuur, bijvoorbeeld via clusteranalyse, lag vanwege het geringe aantal items en de daardoor te verwachten geringe repliceerbaarheid van de resultaten niet voor de hand. De navolgende analyses zijn derhalve op de afzonderlijke motieven gebaseerd.

4.1.2 Verschillen in ouderschapsmotivatie tussen vaders en moeders

Vanwege de onderlinge samenhang tussen de afzonderlijke motieven werd gekozen voor een multivariate analyse middels Hotellings T^2 (c.f. Morrison 1976) als eerste stap, gevolgd door t-toetsen voor de afzonderlijke motieven. Vanwege de afhankelijkheid van de twee groepen - vaders en moeders uit eenzelfde gezin - werden de berekeningen per motief uitgevoerd op de verschillen tussen man en vrouw². In tabel 3 zijn de resultaten van de multi- en univariate toetsen weergegeven.

Tabel 3: Verschillen in ouderschapsmotivatie tussen vaders en moeders

	multivariaat: T^2	F	DF	P
	50.35	5.97	8,147	.00
	univariaat:	t	DF	P
13. vertroetelen		-3.3	157	.00
12. gelukkig maken		-2.3	156	.02
3. nieuwe ervaring		-2.1	155	.04
2. fijne omgang		-1.8	155	.07
11. betere maatschappij		-1.4	156	.17
8. opvattingen overdragen		-.9	156	.37
7. jong blijven		2.8	157	.01
5. jezelf terugvinden		2.8	157	.00

Tabel 4: Milieuverschillen in ouderschapsmotivatie

nr. vraag	F_M	F_V	P_M	P_V	moeders		vaders	
					SS_B	SS_T	SS_B	SS_T
13	8.6	9.6	.00	.00	18.2	78.1	19.5	74.4
12	6.2	6.5	.00	.00	14.7	86.3	15.6	87.6
7	4.6	4.1	.00	.00	8.8	70.4	8.8	79.5
11	3.1	.6	.02	.66	5.2	61.7	.9	53.7
2	2.2	2.2	.07	.07	3.1	51.4	3.4	56.8
5	1.9	1.9	.11	.11	3.1	58.0	3.8	72.7
8	1.5	2.0	.22	.10	2.4	60.0	3.9	72.4
3	.8	.4	.53	.80	1.9	87.8	1.0	84.9

(opmerking: $F_M = F_{\text{moeders}}$; $F_V = F_{\text{vaders}}$; $P_M = P_{\text{moeders}}$; $P_V = P_{\text{vaders}}$)

DF: (4,148) bij 2_V; (4,147) bij 7_M, 13_M, 3_V, 7_V, 8_V, 13_V;

(94,146) bij 2_M, 8_M, 12_M, 5_V, 12_V; (4,145) bij 3_M, 5_M, 11_V)

Er zijn wel degelijk verschillen in ouderschapsmotivatie tussen vaders en moeders, dit in tegenstelling tot de conclusie van Out en Zegveld in hun onderzoek onder 26 ouderparen. Deze verschillen kunnen weliswaar niet in hele schaalpunten worden uitgedrukt en moeten daarom inhoudelijk als accentverschillen geïnterpreteerd worden, maar ze zijn mede gezien de schaalbreedte (driepuntsschaal) niet verwaarloosbaar klein. Juist vanwege het bestaan van verschillen lijkt het niet terecht studies naar ouderschapsmotivatie in relatie tot gezinsplanning te beperken tot vrouwen, zoals in het grootschalige survey-onderzoek van Niphuis-Nell (1975; 1976) is gebeurd. Vaders hebben een eigen mening over ouderschapsmotivatie en zullen dan ook een eigen invloed op de gezinsplanning uitoefenen.

Het multivariaat geconstateerde verschil spitst zich toe op de volgende motieven: Moeders vinden als ouderschapsmotief het opdoen van *nieuwe ervaringen*, het kunnen *vertroetelen* van iets van jezelf, en de mogelijkheid je kind *gelukkig te maken*, beduidend belangrijker dan vaders. De vaders vinden over het algemeen als ouderschapsmotief belangrijker dat je *door kinderen jong blijft*, en dat je *jezelf min of meer kunt terugvinden* in je kinderen. Vaders laten zich sterker door relatief egocentrische motieven leiden dan moeders, zo zouden de verschillen kunnen worden samengevat. Naar het model van Hoffman en Hoffman terugvertaald lijken deze resultaten erop te wijzen dat vaders zich meer laten inspireren door motieven die met de zogenaamde 'expansie van het ego' - het streven naar een soort 'onsterfelijkheid' - te maken hebben, terwijl moeders meer de nadruk leggen op de 'affectieve relaties in een primaire groep', op de mogelijkheid via het krijgen van kinderen genegenheid te kunnen geven en ontvangen (vergelijk Hoffman en Manis, 1979, p. 585).

4.1.3 Milieuverschillen in ouderschapsmotivatie

Zoals onderzoek naar milieugebondenheid van waarden- en normenpatronen al vaker heeft aangetoond kan ook met betrekking tot ouderschapsmotieven een aantal milieuverschillen verwacht worden. Het kleinschalige onderzoek van Out en Zegveld (1977) wees uit dat in de lagere milieus over het algemeen de verschillende motieven van groter belang werden

geacht dan in de hogere milieus. Er zou van een algemene sterke gemotiveerdheid voor het krijgen van kinderen in de lagere milieus sprake zijn. Als reden hiervoor wordt wel aangevoerd dat ouders uit de lagere milieus minder mogelijkheden hebben langs andere wegen dan door het krijgen van kinderen dezelfde soort behoeften te bevredigen (vergelijk Hoffman en Hoffman, 1973, p. 62). De resultaten van ons onderzoek zijn in tabel 4 samengevat. Gekozen is voor een variantie-analytische benadering waarbij eventuele niet-lineaire verbanden aan het licht zouden kunnen treden. De twee laagste milieus zijn samengevoegd om het aantal gevallen in iedere laag voldoende groot te maken.

Ook in dit onderzoek treedt een aantal significante milieuverschillen op, zoals tabel 4 laat zien. Zowel door de vaders als de moeders wordt met betrekking tot een drietal motieven het beeld bevestigd dat de lagere milieus deze belangrijker vinden dan de hogere milieus. Het gaat hier zoals uit de variantie-analyse blijkt om lineaire verbanden zodat de produkt-moment correlatiecoëfficiënt r een goede indicator voor de relatieve sterkte van het verband tussen motief en milieu vormt. De motieven 'jong blijven' (vaders: $r = .30$; moeders: $r = .29$), 'gelukkig maken' (vaders: $r = .37$; moeders: $r = .37$), en 'vertroetelen' (vaders: $r = .44$; moeders: $r = .41$) worden in de lagere milieus over het algemeen belangrijker geacht dan in de hogere milieus. Voor de moeders komt daarbij nog een significant curvilineair verband tussen het motief 'betere maatschappij' en milieu: de hoogste en laagste milieus vinden dit een belangrijker motief dan de midden-milieus ($\eta^2 = .28$). De conclusie van Out en Zegveld met betrekking tot een sterkere ouderschapsmotivatie in de lagere milieus wordt in dit onderzoek dus gedeeltelijk bevestigd. Voor iets meer dan de helft van de ouderschapsmotieven geldt echter dat er geen verschil per milieu aangetroffen werd.

4.2 Opvoedingsdoelen

4.2.1 De antwoorden op de afzonderlijke items

In tabel 5 worden het gemiddelde en de standaardafwijkingen per opvoedingsdoel gegeven. De onderzoekers die met een soortgelijke vragenlijst hebben gewerkt (bijvoorbeeld Kohn, 1969; Meynen, 1977)

Tabel 5: Gemiddelden (\bar{x}) en standaardafwijkingen (S) per opvoedingsdoel

Opvoedingsdoel:	\bar{x}_{moeders}	\bar{x}_{vaders}	S_{moeders}	S_{vaders}
1. rekening houden met	5.6	5.4	1.3	1.3
3. verantwoordelijkheid	5.4	5.1	1.4	1.4
9. verstandig zijn	4.8	5.0	1.5	1.8
8. gehoorzaamheid	4.3	4.0	1.2	1.1
7. z'n best doen	4.0	3.9	.8	.8
2. weten waarom	4.0	4.1	1.4	1.5
4. zelfbeheersing	4.0	4.3	.9	1.2
5. goede manieren	3.9	3.7	1.0	1.1
6. netjes zijn	2.6	2.8	1.0	1.1
10. sexe-rol conform	1.4	1.7	.8	1.3

(opmerking: de cijfers zijn gebaseerd op 155 of 156 gevallen; lage scores wijzen op gering belang van het betreffende doel, hoge scores op een groot belang ervan.)

gaan ervan uit dat de doelen 1 tot en met 4 en 9 wijzen op een accentuering van zelfbepaling in de opvoeding, terwijl de overige doelen meer in de richting van conformisme aan heersende waarden en normen zouden wijzen.

Zowel vaders als moeders benadrukken het belang van de doelen 'rekening houden met anderen' en het hebben van 'verantwoordelijkheidsgevoel'. Daarentegen wordt het zich gedragen *zoals een meisje of jongetje past* niet erg belangrijk gevonden (c.f. Meynen, 1977, p. 122), terwijl ook het 'netjes zijn' niet erg veel nadruk krijgt.³ In onze onderzoeksgroep lijken derhalve de zelfbepalingsdoelen belangrijker geacht te worden dan de conformisme-doelen. Overigens kan het onderscheid tussen deze twee typen doelstellingen slechts op inhoudelijke gronden gemaakt worden. Statistisch hebben we voor dit onderscheid geen aanwijzingen kunnen vinden: een principale componentenanalyse en een factoranalyse leverden geen interpreteerbare structuur op. Dit is in tegenstelling tot de resultaten van Kohn, die wel een duidelijke factorstructuur in zijn materiaal aantrof (Kohn, 1969, p. 58). Bij Meynen (1977) vonden we geen poging tot statistische structurering; hij stelt zich tevreden met de inhoudelijke redenen voor de tweedeling.

4.2.2 Verschillen in opvoedingsdoelen tussen vaders en moeders

Noch Kohn noch Meynen hebben de mate waarin man en vrouw *binnen een gezin* verschillen in hun opvatting over de belangrijkheid van de opvoedingsdoelen bepaald. Beiden gaan van een overeenstemmende doelenhiërarchie bij de vaders en moeders als groepen uit, maar verzuimen man en vrouw uit hetzelfde gezin met elkaar te vergelijken. Toch lijkt juist dit laatste van groot belang, gezien de problemen die in de gezinsopvoeding kunnen ontstaan als gevolg van divergerende of zelfs conflicterende doelenhiërarchieën bij vader en moeder. Meynen geeft bijvoorbeeld de correlatie tussen de somscores van vaders en moeders met betrekking tot de doelenhiërarchie ($r = .324$), maar concludeert hieruit geheel ten onrechte dat de hiërarchieën van de echtgenoten een duidelijke samenhang vertonen (Meynen, 1977, p. 141). Bij Kohn zijn soortgelijke argumentaties te vinden. Een zuivere inschatting van overeenstemming en verschillen tussen echtgenoten kan echter alleen verkregen worden via analyses op verschillencores,

waarbij met de onderlinge afhankelijkheid van items en respondenten (vaders en moeders) rekening wordt gehouden. Hiervoor dienen zich de multivariate Hotelling's T^2 en de univariate t -toets voor afhankelijke groepen aan. De resultaten van een dergelijke aanpak zijn in tabel 6 beschreven.

Tabel 6: Verschillen in opvoedingsdoelen tussen vaders en moeders

multivariaat:	$\frac{T^2}{50.48}$	$\frac{F}{4.74}$	$\frac{DF}{10,139}$	$\frac{P}{.000}$
univariaat:	DF=148		$\frac{t}{}$	$\frac{P}{}$
3. verantwoordelijkheid			-3.0	.00
8. gehoorzaamheid			-2.8	.00
1. rekening houden met			-1.9	.06
7. z'n best doen			-1.6	.12
5. goede manieren			-1.6	.12
2. weten waarom			.5	.60
9. verstandig zijn			1.5	.14
6. netjes zijn			1.9	.06
4. zelfbeheersing			3.0	.00
10. sexe-rol conform			3.6	.00

Uit tabel 6 blijkt dat wel degelijk discrepanties tussen de doelenhiërarchieën van vaders en moeders bestaan. De verschillen worden met name door de doelen 'verantwoordelijkheidsgevoel', 'gehoorzaamheid', 'zelfbeheersing' en 'conformiteit aan de sexe-rol' veroorzaakt. Moeders vinden over het algemeen 'verantwoordelijkheidsgevoel' en 'gehoorzaamheid' belangrijker, vaders daarentegen vinden 'zelfbeheersing' en 'doen zoals een jongen of meisje past' belangrijker. De verschillen lopen dus niet parallel aan het onderscheid tussen zelfbepalings- en conformismedoelen. Moeders lijken wat meer belang te hechten aan doelen die de dagelijkse omgang met de kinderen vergemakkelijken, terwijl vaders maatschappelijke waarden- en normenpatronen (sexe-rolconformiteit) een grotere rol laten spelen. Overigens geldt ook hier dat de verschillen absoluut gezien klein zijn; het gaat om accentverschillen.

Het is voorstelbaar dat meningsverschillen tussen ouders over opvoedingsdoelen afhankelijk zijn van de sexe van hun kinderen. Vaders blijken immers in vergelijking tot de moeders nogal wat belang te hechten aan sexe-rolconformiteit als opvoedingsdoel. De sexe van de kinderen zou daarom de nodige invloed kunnen uitoefenen op de mate waarin een opvoedingsdoel geaccentueerd wordt. We hebben geprobeerd

Tabel 7: Verschillen in opvoedingsdoelen tussen ouders van jongens en meisjes

multivariaat: T^2		F	DF	P	N
jongens	27.41	2.15	10,33	.048	43
meisjes	24.67	2.08	9,25	.072	34

univariaat:	t_{jongens}	t_{meisjes}	P_{jongens}	P_{meisjes}
1. rekening houden met	-3.6	.1	.00	.91
8. gehoorzaamheid	-2.1	.4	.04	.67
3. verantwoordelijkheid	-1.7	-2.3	.10	.02
7. z'n best doen	-.7	-1.2	.51	.26
5. goede manieren	-.5	-.4	.63	.70
6. netjes zijn	.0	3.2	1.00	.00
2. weten waarom	.8	-.2	.41	.83
9. verstandig zijn	1.2	-.1	.26	.92
10. sexe-rol conform	2.2	1.3	.03	.19
4. zelfbeheersing	2.4	.0	.02	1.00

deze veronderstelling te toetsen door twee groepen ouders samen te stellen, te weten een groep ouders van uitsluitend meisjes en een groep ouders van uitsluitend jongens, en door binnen deze twee subgroepen na te gaan of en in welke mate meningsverschillen tussen de echtgenoten over de opvoedingsdoelen bestaan. Hiertoe zijn twee multivariate Hotellings T^2 -toetsen uitgevoerd, waarbij bleek dat alleen in de subgroep ouders van jongens ($n=43$) significante verschillen van mening aangetroffen worden. Voor de subgroep ouders van uitsluitend meisjes ($n=34$) werd een Hotellings T^2 van 24.67 gevonden die niet significant was. In tabel 7 zijn de resultaten van de multivariate univariate t -toetsen voor de beide groepen opgenomen.

Uit tabel 7 blijkt dat vaders en moeders juist als het gaat om de opvoeding van zoons van mening verschillen over de na te streven opvoedingsdoelen. Moeders vinden het voor de opvoeding van hun zoons belangrijker dat 'rekening houden met anderen' en 'gehoorzaamheid' als opvoedingsdoelen nagestreefd worden, terwijl vaders daarentegen 'zelfbeheersing' en 'conformiteit aan de sexe-rol' voor hun zoons belangrijker vinden. Ook hier lopen de verschillen niet parallel aan het onderscheid tussen zelfbepalings- en conformismedoelen, en is een interpretatie in het licht van Kohns theorie (zie ook 4.2.3) niet goed mogelijk. De in tabel 6 weergegeven resultaten met betrekking tot de verschillen tussen vaders en moeders onafhankelijk van sexe-verschillen tussen de kinderen worden in deze analyse grotendeel gerepliceerd. De opvoeding van meisjes echter geeft blijkbaar nauwelijks aanleiding tot meningsverschillen over nastrevenswaardige opvoedingsdoelen. In dit geval zijn vader en moeder het grotendeels met elkaar eens over het belang van de verschillende doelen. Het is niet mogelijk op basis van het beschikbare materiaal de oorzaken hiervan te traceren. Mogelijkerwijze hebben met name vaders welomschreven eigen ideeën voor de opvoeding van hun zoons, bijvoorbeeld tot uitdrukking komend in het belang van sexe-rolconformiteit voor de jongens, terwijl zij zich voor de opvoeding van hun dochters veel meer aan de ideeën van hun echtgenotes oriënteren. Verder onderzoek moet hierover uitsluitsel geven. Dat geldt tevens voor de vraag in hoeverre de gesignaleerde discrepanties gevolgen hebben voor de opvoedingspraktijk.

4.2.3 Milieuvverschillen in opvoedingsdoelen

Juist op het punt van opvoedingsdoelen heeft onderzoek als dat van Kohn aangetoond dat er een sterke samenhang met sociaal-economisch milieu bestaat. Hij heeft geprobeerd deze milieugebondenheid van opvoedingsdoelen - zelfbepalingsdoelen worden hoger gewaardeerd in de hogere milieus dan in de lagere milieus; voor de conformiteitsdoelen geldt het omgekeerde - te verklaren door te wijzen op de fundamentele verschillen in werkervaring tussen ouders uit lagere en hogere milieus. In de lagere milieu-beroepen heeft men weinig ruimte voor zelfbepaling (exemplarisch hiervoor is het machine-bepaalde lopendband-werk), in de hogere milieu-beroepen daarentegen is deze ruimte voor zelfstandige bepaling van de eigen werkzaamheden wel ingebouwd. Op grond van omvangrijk empirisch bewijsmateriaal maakt Kohn aannemelijk dat deze werkervaringen meer dan welke andere factor ook bepalend zijn voor de waardenhiërarchie in het algemeen en de opvoedingsdoelen in het bijzonder.

Kunnen we deze milieugebondenheid van opvoedingsdoelen in onze gegevens terugvinden? We hebben in navolging van Kohn (1969) en Meynen (1977) deze vraag middels variantie-analyses proberen te beantwoorden. In tabel 8 zijn de relevante resultaten samengevat.

De resultaten zijn zeker niet zo overtuigend als op basis van de veronderstellingen van Kohn en Meynen verwacht mag worden. Bij de vaders geven slechts twee doelen een zekere milieugebondenheid te zien. 'Goede manieren' en 'z'n best doen op school' krijgen in de lagere milieus een wat sterker accent dan in de hogere milieus. Deze conformiteitsdoelen gedragen zich dus in overeenstemming met de verwachting. Bij de moeders is het beeld wat duidelijker. Twee zelfbepalingsdoelen - 'rekening houden met' en 'weten waarom' worden inderdaad in de lagere milieus wat minder belangrijk gevonden. De conformiteitsdoelen 'goede manieren', 'netjes zijn', 'gehoorzaamheid' en 'sexe-rolconformiteit' worden daarentegen in de hogere milieus wat minder belangrijk gevonden. Het opvoedingsdoel 'verantwoordelijkheid' gedraagt zich maar ten dele volgens de verwachtingen. Er is sprake van een niet-lineair verband waarbij het laagste en de twee hoogste milieus deze doelstelling wat belangrijker vinden van de midden-milieus. De resul-

Tabel 8. Milieuverschillen in opvoedingsdoelen

nr. vraag	F _M	F _V	P _M	P _V	SS _B ^{moeders}	SS _T	SS _B ^{vaders}	SS _T
2	6.0	2.0	.00	.09	43.9	261.1	18.8	331.4
5	5.0	3.9	.00	.00	18.7	135.1	17.2	159.8
8	3.7	1.3	.01	.26	21.7	208.7	6.7	179.3
10	3.6	1.0	.01	.43	6.8	67.3	6.8	254.0
3	3.1	.7	.02	.62	21.0	239.6	4.5	246.8
6	3.1	1.4	.02	.24	12.2	140.2	6.1	158.1
1	2.8	.5	.03	.72	17.7	227.1	3.7	255.2
7	2.1	4.6	.08	.00	4.6	77.2	11.1	86.2
9	1.8	1.3	.14	.28	16.3	329.6	15.8	442.2
4	1.0	.2	.39	.95	3.2	110.8	1.1	224.3

(Opmerking: zie voor de inhoud van de vragen appendix 2; M = moeder; V = vader; DF: (4,144) voor de vaders; (4,143) voor de moeders)

taten zijn niet strijdig met de theorie van Kohn, aangezien nauwelijks verbanden in een niet-verwachte richting gevonden zijn. Toch is het op z'n minst merkwaardig dat juist de vaders niet geheel in overeenstemming met de verwachting hebben geantwoord. Zij immers ondervinden aan den lijve de werkomstandigheden die volgens Kohn bepalend zijn voor de doelenhiërarchie in het gezin. Nader onderzoek lijkt nodig, zeker gezien het feit dat Meynen weliswaar suggereert een replicatie van Kohns resultaten in een Nederlandse populatie te hebben kunnen verkrijgen, maar onvoldoende cijfermateriaal verschaft om te kunnen concluderen of dit inderdaad het geval is. Hij heeft namelijk verzuimd om per opvoedingsdoel aan te geven of er sprake is van een significante relatie met het milieu. Voor de somscores geeft hij wel product-moment correlaties (moeders: $r = .478$; vaders: $r = .375$) maar deze zeggen op zichzelf te weinig over de afzonderlijke items.

We kunnen vaststellen dat bij de moeders een duidelijke relatie tussen opvoedingsdoelen en sociaal-economisch milieu is gevonden. Moeders uit de lagere milieus vinden conformiteitsdoelen belangrijker en zelfbepalingsdoelen minder belangrijk dan moeders uit de hogere milieus. Voor vaders geldt slechts met betrekking tot twee conformiteitsdoelen dezelfde uitspraak.

5 Samenvatting en conclusies

De resultaten van dit onderzoek verschillen op belangrijke punten van het weinige onderzoeksmateriaal dat in Nederland beschikbaar is.

Wat betreft de *ouderschapsmotivatie* kan als algemene tendens aangeduid worden dat vooral kindgecentreerde motieven ('ik vind het fijn om met kinderen om te gaan') belangrijk worden gevonden, dit in tegenstelling tot de maatschappijgerichte motieven die nauwelijks een rol van betekenis lijken te spelen. Er treden sterke verschillen in ouderschapsmotivatie op tussen de echtgenoten in een gezin. In tegenstelling tot de onderzoeksresultaten van Out en Zegveld (1977) vonden wij duidelijke discrepanties in ouderschapsmotieven tussen man en vrouw. Mannen lijken zich meer te laten leiden door de wens naar 'expansie van het eigen ego' (de wat bombastische term is

van Hoffman en Hoffman (1973) afkomstig), terwijl de moeders vooral de mogelijkheid tot het geven en ontvangen van affectie van belang lijken te vinden bij de beslissing om kinderen te nemen. Vanuit het gezichtspunt van de attachment-theorie (c.f. Van IJzen-doorn, 1980) lijken de moeders derhalve wat beter op hun taak als potentiële gehechtheidspersoon voorbereid dan de vaders die zich wellicht al te snel door eigen verwachtingen en projecties zullen laten leiden. Overigens wordt een aantal ouderschapsmotieven per milieu enigszins verschillend gewaardeerd. In de lagere milieus worden motieven als 'door je kinderen jong blijven', 'iets van jezelf vertroetelen', en 'je kind gelukkig kunnen maken' belangrijker gevonden dan in de hogere milieus.

Wat betreft de *opvoedingsdoelen* kan als algemene tendens worden gesignaleerd dat zelfbepalingsdoelen ('rekening houden met anderen') van meer belang worden geacht dan conformiteitsdoelen ('doen zoals het een jongetje of meisje past'). Het 'conformistisch burgerschap' lijkt als opvoedingsdoel te hebben plaatsgemaakt voor een sterker accent op zelfverantwoordelijke zelfbepaling. In hoeverre aan dit ideaal in de realiteit ook voldoende ruimte gegeven wordt, is natuurlijk een andere - hier niet beantwoorde - vraag. Ouders zijn het onderling lang niet altijd eens over de belangrijkheid van de verschillende opvoedingsdoelen. Hoewel Kohn en Meynen suggereren dat vaders en moeders nauwelijks divergerende opvoedingsdoelen hebben, kunnen wij gegronde twijfels hebben ten aanzien van deze eensgezindheid. Vrouwen blijken wel degelijk doelen als 'verantwoordelijkheidsgevoel' en 'gehoorzaamheid' belangrijker te vinden dan hun echtgenoten, en omgekeerd hechten mannen meer waarde aan doelen als 'zelfbeheersing' en 'conformiteit aan de sexe-rol', zeker als het gaat om de opvoeding van kinderen van het mannelijk geslacht. De gevolgen van deze discrepanties tussen doelstellingen van vaders en moeders voor de praktijk van de opvoeding kunnen niet uitblijven, tenzij men ervan uitgaat dat er geen enkele relatie tussen opvoedingsdoelen en -praktijk zou bestaan. Dit lijkt ons onwaarschijnlijk. Nader onderzoek naar de gevolgen van divergerende doelen voor de gezinsopvoeding lijkt dan ook geboden.

Opvoedingsdoelen verschillen nogal per milieu, zo

hebben ook wij in dit onderzoek kunnen constateren. Voor de groep moeders geldt zonder meer dat zelfbepalingsdoelen in de hogere milieus belangrijker gevonden worden dan in de lagere milieus en het omgekeerde is het geval met betrekking tot conformiteitsdoelen. Voor de groep vaders kan deze relatie tussen milieu- en opvoedingsdoelen niet zo duidelijk worden aangetoond. Op dit punt lijken de milieuv verschillen enigszins genivelleerd te zijn.

Tussen ouderschapsmotieven en opvoedingsdoelen konden geen verbanden worden aangetoond. De partiële correlaties tussen motieven en doelen waarbij milieu als variabele onder controle werd gehouden en de correlaties voor mannen en vrouwen apart werden berekend, bleken niet veel vaker significant te zijn dan statistisch gezien bij de toetsing van zoveel correlaties (160) op voorhand al te verwachten was. Blijkbaar situeren ouders hun motieven om kinderen te nemen op een ander vlak als de doelen die ze graag met hun opvoeding zouden willen bereiken. De aard van de ouderschapsmotieven voorspelt op geen enkele wijze het type opvoedingsdoel dat men nastreeft. Dit onderzoek heeft methodologisch gezien tenslotte uitgewezen dat verschillen van mening tussen echtgenoten over ouderschapsmotieven en opvoedingsdoelen verkeerd worden ingeschat als niet het *echtpaar*, maar de *groep* vaders en moeders als analyse-eenheid wordt gekozen. De analyses op verschillen scores tussen de echtgenoten brachten nogal wat meningsverschillen aan het licht waar ander onderzoek eensgezindheid tussen vaders en moeders constateerde. Ons onderzoek laat bijvoorbeeld de conclusie toe dat studies naar de relatie tussen ouderschapsmotivatie en gezinsgrootte gezien de echtelijke meningsverschillen over het belang van de verschillende ouderschapsmotieven aan waarde inboeten als ze zich uitsluitend op de motieven van vrouwen baseren. Voor gezinsonderzoek zal vaak gelden dat echtgenoten zelfs door onderzoek niet gescheiden mogen worden.

Noten

1. De schaal van Niphuis-Nell, Moors en Meester (1974) was nog onvoldoende gevalideerd en was verder te omvangrijk om in dit onderzoek te kunnen worden gebruikt. Ons instrument bestrijkt de belangrijkste motieven-clusters uit het model van Hoffman en Hoffman, te weten 'primary group ties', 'stimulation and fun', 'expansion of the self' en 'adult status and social identity' (Hoffman en Manis, 1979).
2. De analyses zijn uitgevoerd met behulp van BMDP (BMDP3D) versie november 1979 (Dixon and Brown, 1977).
3. Bij Meynen (1977) gedraagt het item 'netjes zijn' zich nogal eigenaardig. In ons onderzoek ligt de gemiddelde score op dit item tussen 2.57 (voor de moeders) en 2.76 (voor de vaders), een verschil dat na toetsing niet significant bleek te zijn. 'Netjes zijn' wordt door vaders en moeders niet erg belangrijk gevonden. Bij Meynen hebben de moeders een gemiddelde score van 2.47, en de vaders van 5.06! Bij geen enkel ander item treden zulke extreme verschillen op. De vraag rijst of hier van een ompolings- of drukfout sprake is (c.f. Meynen, 1977, p. 117 en p. 123). Volgens Meynen (pers. comm.) is hier inderdaad van een drukfout sprake.

Literatuur

Bernstein, B. and W. Brandis, Social class differences in com-

- munication and control. In: Brandis, W. et al., *Social class, language and communication*. London, 1970.
- Dixon, W.J. and M.B. Brown (eds.), *BMDP-77. Biomedical computer programs p-series*. Berkeley: University of California Press 1977.
- Hoffman, L.W. and M.L. Hoffman, The value of children to parents. In: Fawcett, J.T. (ed.), *Psychological perspectives on population*. New York: Basic Books, 1973.
- Hoffman, L.W. and J.D. Manis, The value of children in the United States. *Journal of Marriage and the Family* 41 (1979), 583-596.
- IJzendoorn, M.H. van, Enkele uitgangspunten van een empirisch-pedagogisch onderzoek naar attachment. *Pedagogisch Tijdschrift* 5 (1980), p. 93-107.
- IJzendoorn, M.H. van, L.W.C. Tavecchio, F.A. Goossens en C.R.M. Souverein, *Empirisch- en historisch-pedagogisch onderzoek naar attachment*. Interimrapport III, kernonderzoek-programma Attachment. Leiden, vakgroep WEP, 1980.
- Jansen, K., *Attachment bij tweelingen*. Leiden: Vakgroep WEP/vakgroep KLOP, 1980 (WEP-reeks WR81-3-SW).
- Kohn, M.L., *Class and conformity. A study in values*. Homewood, Ill.: The Dorsey Press, 1969.
- Meynen, G.W., *Maatschappelijke achtergronden van intellectuele ontwikkeling*. Groningen, Wolters-Noordhoff, 1977.
- Morrison, D.F., *Multivariate statistical methods*. New York, etc.: McGraw-Hill 1976².
- Niphuis-Nell, M., Motivatie voor ouderschap: een aanzet voor hypothesevorming. *Bevolking en Gezin* 3 (1975), 455-495.
- Niphuis-Nell, M., Satisfacties en kosten van het hebben van kinderen. *Bevolking en Gezin* 3 (1976), 307-331.
- Niphuis-Nell, M., Motivatie voor ouderschap: gangbare theorieën. In: Veenhoven, R. en E. van der Wolk (red.) *Kiezen voor kinderen?* Amsterdam: Intermediair/Van Gorcum, 1977, 13-25.
- Niphuis-Nell, M., H.G. Moors en J. Meester, Motivatie voor ouderschap: een poging tot operationalisering. *Bevolking en Gezin* 3 (1974), 431-454.
- Out, J.J. en P. Zegveld, Motivatie voor ouderschap: een onderzoek. In: Veenhoven, R. en E. van der Wolk (red.), *Kiezen voor kinderen?* Amsterdam: Intermediair/Van Gorcum, 1977, 26-47.
- Tavecchio, L.W.C. en M.H. van IJzendoorn, Dichtheid van het opvoedingsmilieu en attachment: een vooronderzoek. *Pedagogische Studiën* 59 (1982), in druk.
- Veenhoven, R. en E. van der Wolk (red.), *Kiezen voor kinderen?* Amsterdam: Intermediair/Van Gorcum, 1977.

Appendix 1: Ouderschapsmotieven

De vraag luidde: 'Hieronder wordt een aantal redenen van ouders genoemd om kinderen te krijgen. Wilt u bij ieder van deze redenen aangeven, hoe belangrijk deze reden voor u is geweest? (zeer belangrijk - een beetje belangrijk - helemaal niet belangrijk).'

- * 1. ik ben dol op kinderen
- 2. ik vind het fijn om met kinderen om te gaan en ze om me heen te hebben
- 3. het is een totaal nieuwe en andere ervaring
- * 4. het is een vanzelfsprekende zaak
- 5. je vindt jezelf min of meer terug in je kinderen
- * 6. het geeft meer zin en betekenis aan je leven
- 7. door kinderen word je gestimuleerd om jong te blijven
- 8. je kunt je eigen opvattingen en idealen direct overdragen op kinderen
- * 9. omdat je op den duur misschien op elkaar uitgekeken raakt
- * 10. ik voelde het min of meer als een verplichting
- 11. als bijdrage aan een verandering in de richting van een betere maatschappij

12. om ze een gelukkige jeugd en een gelukkig leven te geven
13. om iets van jezelf lekker te kunnen vertroetelen

* De met een sterretje gemerkte items bleken in een test-her-testonderzoek instabiel te zijn.

Appendix 2: Opvoedingsdoelen

De vraag luidde: 'Alle ouders willen dat hun kinderen bepaalde eigenschappen bezitten. Hieronder vindt u 10 van dergelijke eigenschappen. Wilt u de drie belangrijkste eruit zoeken? (Denkt u aan kinderen van omstreeks 10 jaar). . . . Wilt u nu het nummer van deze volgens u drie belangrijkste eigenschappen invullen in onderstaande hokjes, in volgorde van belangrikheid? . . . Kunt u op overeenkomstige wijze aangeven welke drie van bovengenoemde 10 eigenschappen naar uw mening het minst belangrijk zijn? . . .'

- * 1. dat hij/zij rekening houdt met anderen
2. dat hij/zij wil weten waarom bepaalde dingen gebeuren
3. dat hij/zij verantwoordelijkheidsgevoel kent
4. dat hij/zij zelfbeheersing heeft
5. dat hij/zij goede manieren heeft
6. dat hij/zij netjes is
7. dat hij/zij goed zijn/haar best doet op school
8. dat hij/zij zijn/haar ouders gehoorzaamt
9. dat hij/zij verstandig is en helder oordeelt
10. dat hij/zij doet zoals het een jongetje/meisje past

* Ouders wordt gevraagd het relatieve belang van iedere eigenschap voor kinderen van ongeveer 10 jaar in te schatten. Strikt genomen vormen deze eigenschappen dus intermediaire doelen.

Boekbespreking

door P. van den Broek

Dr. Peter Orban

Psyche und Soma: Ueber die Sozialisation des Körpers
Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden 1981,
155 blz. DM 39.80

Dit boek, dat zowel zelfstandig als in vervolg op 2 eerdere boeken van de auteur (Sozialisation en Subjektivität) te bestuderen is, is fascinerend geschreven. De wetenschappelijke waarde ervan is moeilijk te schatten, maar men leest het in één ruk uit en ieder vindt er ongetwijfeld verrassende en interessante gezichtspunten en uitspraken in.

Grondgedachten van het boek zijn met name:

- Psyche en soma bestaan niet. Wel bestaat er een levenseenheid, een levende structuur. Deze levende structuren (amoeben en mensen) ontwikkelen zich o.i.v. interacties (vanaf de conceptie). Het zijn Interaktionsformen (deze term ontleent Orban aan A. Lorenzer).

- Ziektes (zowel zgn. neurosen als maagzweren) betekenen beschadigingen van de levende structuur. Neurosen en psychosomatische ziekten zijn ook lichamelijf (deze term is volgens Orban dus eigenlijk fout) en ontstaan door pijnlijke interacties, die slechts den dele verwerkt zijn en voor het overige geïsoleerd, opgeslagen.

- De eerste, zeer intensieve interactieperiode is voor het kind het foetale stadium.

- Een belangrijk element is bij Orban de ontogenetische en phylogenetische ontwikkeling van het zenuwstelsel met 3 niveaus: hersenstam, limbische stelsel en neocortese. Ieder niveau heeft een eigen genre van prikkelopvang en prikkelreactie. Ook kunnen bij het volgroeide zenuwstelsel prikkels doorgegeven worden naar het volgende niveau of in deze overstap geblokkeerd worden. Dat betekent dat ook pijnlijke interacties op alle drie niveaus kunnen blijven steken, ook wat hun verwerking betreft.

Voor een therapie (ook psychotherapie) betekent dit dat men als totale mens de ander als totale mens moet tegemoet treden en zien. Orban demonstreert dit het beste met zijn voorbeeld van de film van Frederick Leboyer 'Naissance': de arts die met verstand, gevoel en lichaam de geboorte van een baby hanteert (en daardoor direct contact met deze heeft: positieve interactie).

Men kan Orban's boek zien als een poging tot een synthese van fysiologie, psychologie en sociologie in een ontwikkelings- en gedragsleer, in welke synthese hij in het bijzonder de eenheid van 'psyche en soma' en daarmee de belangrijke rol van het somatische aspect van de socialisatie benadrukt. Is hem dit nu gelukt? Een bezwaar tegen de wetenschappelijkheid van het boek is de rol van de voorbeelden als bewijs. Eigenlijk zijn het demonstraties van 'hoe het zou kunnen zijn', 'hoe het mogelijk is' en geen bewijzen van 'dat het zo gaat en dat het zo is'.

De waarde van het boek ligt dan ook niet in het nieuwe tijdperk dat het inhoudt, in een nieuwe bewezen theorie. Maar wel in de indruk die het geeft van de eenheid van de mens, in de interessante behandeling van fysiologische ontwikkelingen, structuren en processen en in de verbinding die het telkens legt tussen soma en socialisatie. Of dit alles behalve het lezen ook ± DM 40 waard is, hangt van de interesse van de lezer af.

Observatie van AMPHI- REEKS speel-werkgedrag

(met Werkformulier en Observatieboekje met 26 schalen voor speel-werkgedrag)

door L.M. Stevens en J.J. van Kuyk, m.m.v. J.H.L. Oud

Dit pakket bevat niet alleen een observatie-instrument om het speel-werkgedrag van jonge kinderen in de kleuter- en lagere school te observeren, maar ook een werkformulier waarmee de leerkracht zelf beslissingen kan nemen om het onderwijs voor de kinderen met moeilijkheden te verbeteren. Door hun ervaring met het onderwijs weten de auteurs, dat het niet voldoende is om een nieuw instrument in de school te introduceren zonder aan te geven waar het past en hoe het gebruikt kan worden. Daarom is het geplaatst tegen de achtergrond van de ontwikkeling van de integratie kleuterschool-lagere school, het is geplaatst in het onderwijsproces, in het bij-

zonder in het kader van het diagnostiserend onderwijzen. Als men de leerkracht wil helpen om zelf beslissingen te nemen, is het belangrijk om aan te geven hoe deze vaardigheid verworven kan worden. Een van de hoofdstukken is daarom gewijd aan training in het observeren en in het hanteren van het werkformulier. Het laatste gedeelte van het boek vormt een wetenschappelijke verantwoording van het instrument. De complete uitgave bestaat uit:
- een tekstboek van 112 blz.
- een observatieboekje met 26 observatieschalen voor speel-werkgedrag,
- een observatieformulier
prijs f 44,75
De observatieformulieren zijn ook afzonderlijk verkrijgbaar in sets van 50 exemplaren
prijs f 31,50

malmberg

UITGEVER BV DEN BOSCH